

Liège 26 2006

N O T A E

PRAEHISTORICAE

Liège - 16.12.2006  
Groupe de Contact FNRS  
« Préhistoire »  
« Prehistorie »  
Contactgroep

organisation / organisatie

Marcel Otte  
Université de Liège  
Service de Préhistoire  
Place du XX Août 7, Bât A1  
BE - 4000 Liège

Marcel.Otte@ulg.ac.be

&

Dominique Bonjean  
Kévin Di Modica  
asbl Archéologie Andennaise  
339d, rue Fond des Vaux  
BE - 5300 Sclayn (Andenne)

Scladina@swing.be  
www.Scladina.be

coordination / coördinatie

Philippe Crombé  
Marc De Bie  
Ivan Jadin  
**Marcel Otte**  
Michel Toussaint  
Philip Van Peer

D / 2006 / 7181 / 1

## Een intense prehistorische bewoning op de oevers van de Kale/Durme in de regio Merendree-Lovendegem-Vinderhoute (prov. Oost-Vlaanderen, België)

Jeroen DE REU

### Samenvatting

De gemeente Merendree is sinds oktober 2004 het onderwerp van een systematische veldprospectie. Een vergelijking van de resultaten met de aangrenzende gemeenten Lovendegem en Vinderhoute leidde tot de vaststelling dat de regio een zeer hoge densiteit aan finaalpaleolithische en vroegmesolithische sites kent. Vooral de vroegmesolithische sites schijnen bijna ononderbroken voor te komen op de rivieroevers. Een hiaat in de bewoning wordt vastgesteld van het midden- tot finaalmesolithicum, waarna het gebied vanaf het neolithicum opnieuw intensiever wordt bewoond.

*Sleutelwoorden:* veldprospectie, sitedensiteit, Kale/Durme.

### 1. Situering

De gemeenten Merendree, Lovendegem en Vinderhoute zijn gelegen in het zuiden van het « Meetjesland » in de provincie Oost-Vlaanderen, op de overgang van de zand- met de lichte zandleemstreek. Het nagenoeg vlakke gebied wordt gekenmerkt door een duidelijk microreliëf. De hoogte schommelt er van 5 à 6 m (T.A.W.) in de valleien tot maximum 10 à 11 m op de kouterruggen. Het halfopen tot gesloten, licht golvende landschap wordt doorsneden en gedomineerd door de vallei van de Kale, die in de regio Merendree-Lovendegem-Vinderhoute als de middenloop van de Durme mag worden beschouwd. Het studiegebied wordt als het ware ingesloten, als een « driehoekig eiland », door de Oude Kale in het zuiden, de Hoogkale in het noorden en de Kruiskale in het westen. De 2 laatstgenoemde Kaletakken zijn echter uit het landschap verdwenen bij het graven van respectievelijk het kanaal Gent-Brugge en het Schipdonkkanaal.

### 2. Het archeologisch onderzoek

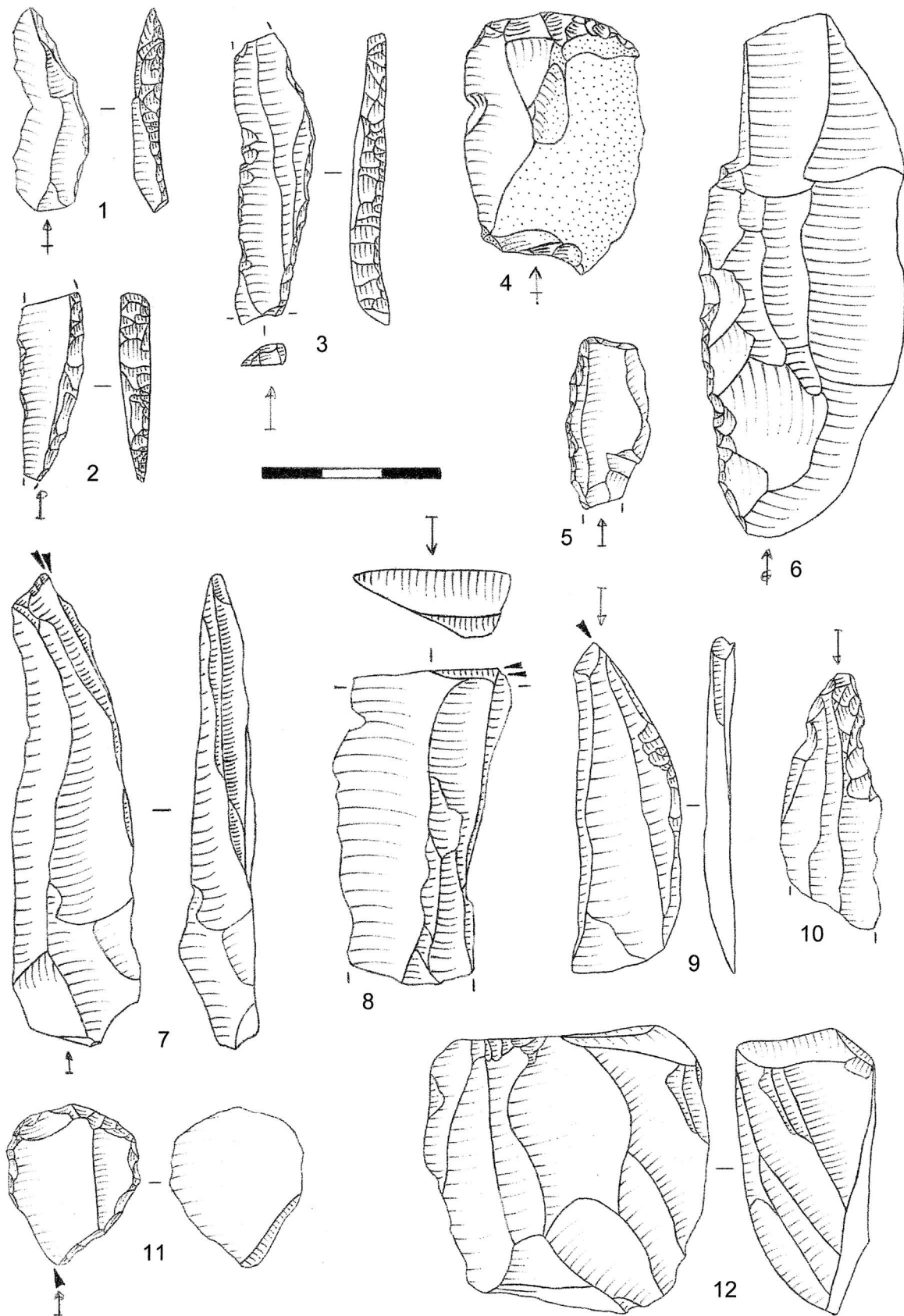
Sinds oktober 2004 is de gemeente Merendree het onderwerp van een systematische veldprospectie, gepaard met een exhaustieve materiaalrecuperatie, met als hoofdbedoeling de lokalisatie van eventuele prehistorische sites of concentraties (De Reu, 2006). Bij aanvang van dit onderzoek stond de beperkte kennis omtrent de prehistorische bewoning en de opvallend lage densiteit van prehistorische artefacten in schril contrast met de hoge densiteit in de aangrenzende en relatief goed gedocumenteerde

gemeente Lovendegem (Parmentier, 1989; Van der Haegen *et al.*, 1999). Als redenen voor de afwezigheid van prehistorische materiaalconcentraties werden in het verleden een minder intensieve prospectie en een iets minder gunstige bodemgesteldheid aangehaald. Ook te Vinderhoute was reeds een belangrijke steentijdsite gekend (Bourgeois *et al.*, 1987).

Aan de tientallen gekende vindplaatsen te Lovendegem, konden ondertussen reeds meer dan 50 vindplaatsen te Merendree, waar één of meerdere lithische artefacten werden aangetroffen, worden toegevoegd. Net zoals te Lovendegem leverden enkele vindplaatsen honderden tot zelfs meer dan duizend lithische artefacten op. Hoewel de meerderheid van de vindplaatsen tot op heden slechts eenmalig werd geprospecteerd, konden toch reeds een aantal belangrijke vaststellingen worden gedaan.

### 3. Prospectieresultaten

Het verspreidingspatroon van het lithisch materiaal blijkt sterk geografisch/landschappelijk bepaald. We stellen vast dat alle vindplaatsen die gedurende 1 prospectie minstens 25 artefacten opleverden, zich op minder dan 250 tot 300 m van een Kaletak bevinden. De alluviale gronden bevinden zich dan op maximum 150 tot 200 m afstand. Vooral de linkeroever van de Oude Kale leek, op basis van het gerecupereerde materiaal het meest in trek bij de prehistorische mens. Verder « landinwaarts » neemt de artefactdensiteit sterk af. Een eenmalige prospectie leverde hier hooguit 7 tot 8 artefacten op. Wel opvallend is het procentueel grote aandeel van de werktuigen (25 tot 30 %) verder weg van open water.



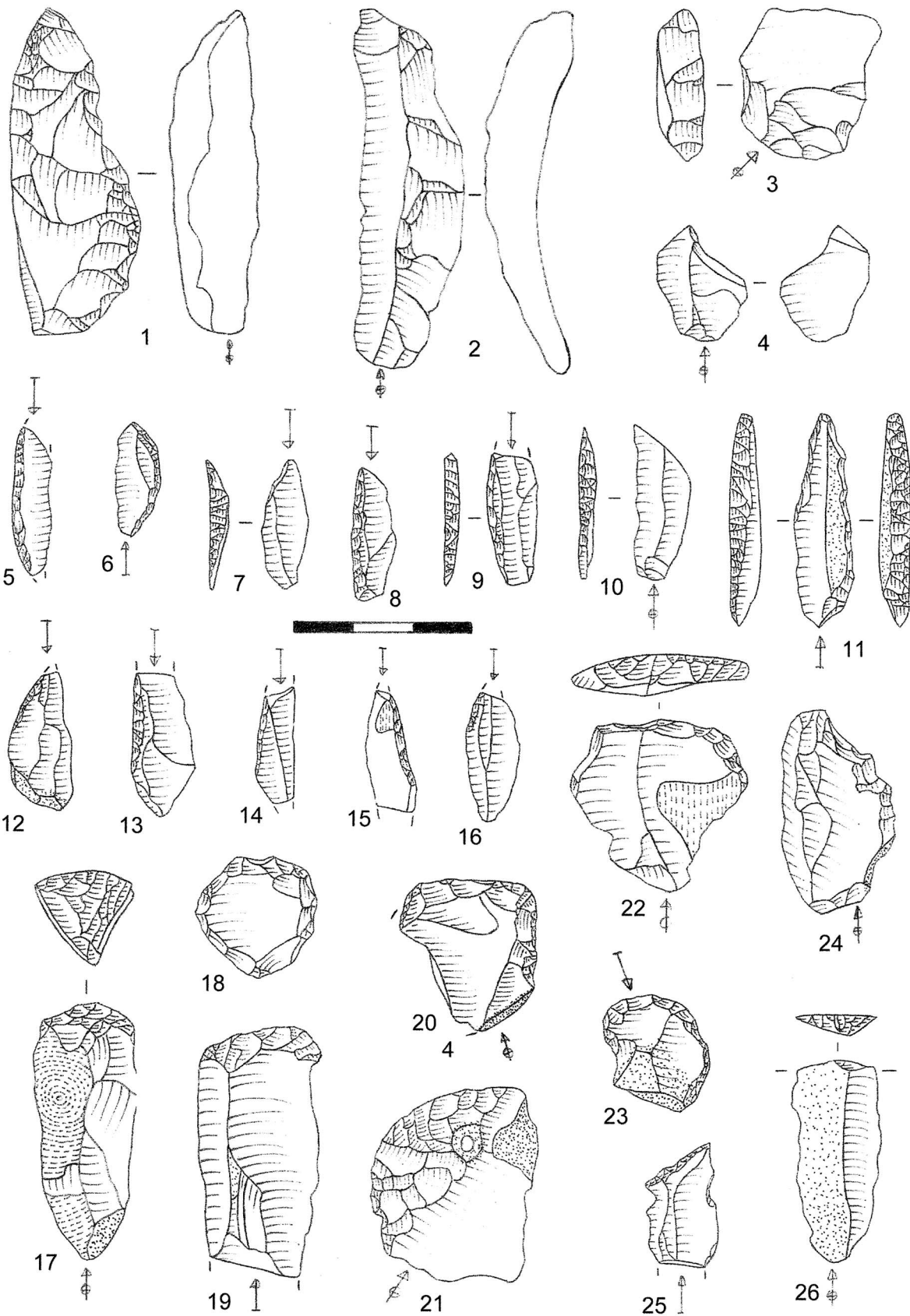
De oudste bewoning kunnen we met absolute zekerheid toeschrijven aan groepen behorende tot het finaalpaleolithische *Federmessertechnocomplex*. De meest concrete aanwijzing hiervoor is de vondst van een vijftal *Federmessers*spitsen, waaronder een exemplaar met geretoucheerde basis. Terwijl het finaal-paleolithicum te Lovendegem iets minder tot uiting lijkt te komen, kunnen we op heden voor Merendree minstens 6, maar hoogstwaarschijnlijk meer, finaalpaleolithische vindplaatsen onderscheiden. Zeer opmerkelijk is dat de onderlinge afstand tussen de *Federmessers*sites nooit meer dan 500/600 m bedraagt. In schril contrast hiermee staat de situatie in het omliggende Meetjesland, waar de onderlinge afstand tussen de sites varieert van 4 tot 4,5 km, met een gemiddelde tussenafstand van ca. 4250 m (Crombé & Verbruggen, 2002), of met andere woorden een veel lagere sitedensiteit. De densiteit aan finaalpaleolithische sites te Merendree lijkt eerder aan te sluiten bij de situatie die wordt vastgesteld in de stroomafwaarts gelegen «Vallei van de Moervaart», alwaar een hoge densiteit aan finaalpaleolithische sites wordt waargenomen. Op de noordelijke oever van de toenmalige Moervaartdepressie bedraagt de onderlinge afstand tussen de sites 375 tot 1000 m, met een gemiddelde afstand van 756 m (Crombé & Verbruggen, 2002). Hoewel de kennis van het finaal-paleolithicum te Lovendegem minder duidelijk blijkt, lijkt het toch meer dan waarschijnlijk dat in de regio Merendree-Lovendegem, de afstand van een site tot de meest nabijgelegen vindplaats nooit de 1000 m zal overschrijden. Op basis van deze hoge sitedensiteit kunnen we, naar analogie met de regio van de Moervaartdepressie (Crombé & Verbruggen, 2002), vermoeden dat er een zeer rijk biotoop voorhanden was, waardoor het gebied mogelijk frequenter, voor veel langere perioden en/of door grote groepen kon worden bezocht. Wat de omvang van de sites betreft, lijkt het gebied wel gekenmerkt te worden door de aanwezigheid van enkele grotere materiaalconcentraties met tussenin een reeks kleinere vindplaatsen. De grote vindplaatsen bevinden zich stevast in de onmiddellijke nabijheid van een waterloop. Chronologisch blijkt het vooralsnog zeer moeilijk, zometer onmogelijk, de finaalpaleolithische artefactconcentraties op basis van de huidige gegevens precies binnen het *Federmessertechnocomplex* te plaatsen.

Fig. 1 — (links) Selectie van het oppervlakte-materiaal afkomstig van de gemeente Merendree (1-2: *Federmessers*spitsen; 3: *Federmessers*spis met geretoucheerde basis; 4: schrabber; 5: microkling met afgestompte boord en afknotting; 6: geretoucheerde kling; 7-9: stekers; 10: boor; 11: combinatiewerktuig schrabber-steker; 12: kern in Obourg-silex).

Met de aanvang van het vroeg-mesolithicum lijkt de sitedensiteit nog toe te nemen, waarbij het gebied opnieuw gekenmerkt wordt door een aantal grotere materiaalconcentraties met tussenin een reeks kleinere vindplaatsen. De afstand tussen de sites bedraagt nooit meer dan 300 m. Ter vergelijking, in de intens bezochte «Vallei van de Moervaart» bedraagt de onderlinge afstand tussen de vroegmesolithische sites gemiddeld 615 m (Crombé & Verbruggen, 2002). Hoe we deze hoge sitedensiteit, waarbij de vroegmesolithische sites bijna ononderbroken voorkomen op de rivieroevers (met name op de linkeroever van de Oude Kale), moeten interpreteren blijft vooralsnog, mede door de slechte conservatie/bewaring, onduidelijk.

Het vroegmesolithische microlietspectrum in de regio Merendree-Lovendegem-Vinderhoutte wordt gekenmerkt door een absolute dominantie van de spitsen met niet-geretoucheerde basis. De vindplaats Merendree - Oude Kale 11-12 (De Reu, 2006) leverde reeds 14 determineerbare microlieten op. Met 12 exemplaren vormen de spitsen met niet-geretoucheerde basis de dominante groep. Typologisch kunnen we een onderscheid maken tussen 6 spitsen met schuine afknotting, 5 spitsen met 1 afgestompte boord en 1 spits met twee afgestompte boorden. De overige 2 microlieten behoren tot de categorie van de segmenten. Tevens werden 4 artefacten (0,42 %) vervaardigd in Wommersomkwartsiet verzameld. Een tweede belangrijke vindplaats, eveneens gekend door oppervlakteprospectie, is de site van Lovendegem « Brug-Oost » (Van der Haegen *et al.*, 1999). Het microlietspectrum, bestaande uit 13 exemplaren, wordt gekenmerkt door een absolute dominantie van de spitsen met niet-geretoucheerde basis (10 exemplaren). Binnen deze categorie maken we een typologisch onderscheid tussen 8 spitsen met 1 afgestompte boord, 1 spits met schuine afknotting en 1 spits met twee afgestompte boorden. Daarnaast werd in 2 gevallen een ongelijkbenige driehoek gerecupereerd en in een enkel geval een spits met geretoucheerde basis. Ook werden 4 artefacten (0,37 %) in Wommersomkwartsiet vervaardigd. Een laatste belangrijke en omvangrijke vroegmesolithische site is deze van Vinderhoutte « Molenbrug », opgegraven halfweg de jaren '80 (Bourgeois *et al.*, 1987). In totaal werden op deze site 28 determineerbare microlieten gerecupereerd, opnieuw gekenmerkt door een absolute dominantie van de spitsen met niet-geretoucheerde basis (19 exemplaren). Typologisch gaat het om 14 spitsen met 1 afgestompte boord, 4 spitsen met schuine afknotting en 1 spits voorzien van twee afgestompte boorden. Het microlietspectrum wordt verder aangevuld door 3 segmenten, 3 driehoeken en tenslotte 3 spitsen met geretoucheerde basis. Wat de vreemde grondstoffen betreft, werden 5 artefacten





(0,49 %) vervaardigd in Wommersomkwartsiet en 1 artefact in Tienenkwartsiet (0,10 %).

De affiniteiten tussen de 3 sites onderling zijn treffend, waarbij deze vindplaatsen op basis van het microlietspectrum, gekenmerkt door een dominantie van de spitsen met niet-geretoucheerde basis, eventueel aangevuld door de frequentie van de vreemde grondstoffen, aan de vroegmesolithische Groep van Neerharen kunnen worden toegeschreven (Crombé, 2002).

Verder stroomafwaarts (ca. 15 km) situeert zich de door veldprospectie gekende vindplaats Mendonk - Site 1 (Vanmoerkerke, 1982). In totaal werden er 41 vroegmesolithische microlieten aangetroffen. Zowel de driehoeken als de spitsen met niet-geretoucheerde basis zijn goed voor 16 exemplaren. Binnen de categorie van de driehoeken maken we een onderscheid tussen 14 ongelijkbenige en 2 gelijkbenige exemplaren. De spitsen met niet-geretoucheerde basis kunnen typologisch opgesplitst worden in 11 spitsen met schuine afknotting en 5 spitsen met 1 afgestompte boord. De overige 9 microlieten behoren tot de categorie van de spitsen met geretoucheerde basis. Wat het aandeel van de vreemde grondstoffen betreft, werden 9 artefacten (0,52 %) vervaardigd in Wommersomkwartsiet en 13 artefacten in Tienenkwartsiet (0,75 %). Op basis van het microlietspectrum, met een dominantie van ongelijkbenige driehoeken, en de relatief « hoge » frequentie van het Tienenkwartsiet, kunnen we deze vindplaats toeschrijven aan de vroegmesolithische Groep van Verrebroek (Crombé, 2002). De verschillen in microlietsamenstelling en kwartsietfrequentie met de sites van Merendree, Lovendegem en Vinderhoutte zijn, ondanks de relatief korte afstand tussen de vindplaatsen, treffend.

Op basis van de huidige gegevens lijkt er met de aanvang van het midden-mesolithicum een hiaat in de bewoning op te treden. Typische middenmesolithische artefacten werden (nog) niet aangetroffen. Ook voor een laatmesolithische aanwezigheid zijn er, op een drietal artefacten die affiniteiten lijken te vertonen met de *Montbani*-klingen na, geen echte concrete aanwijzingen. Het mesolithicum in de regio Merendree-Lovendegem-Vinderhoutte wordt aldus gekenmerkt door een abrupte overgang van een relatief intense

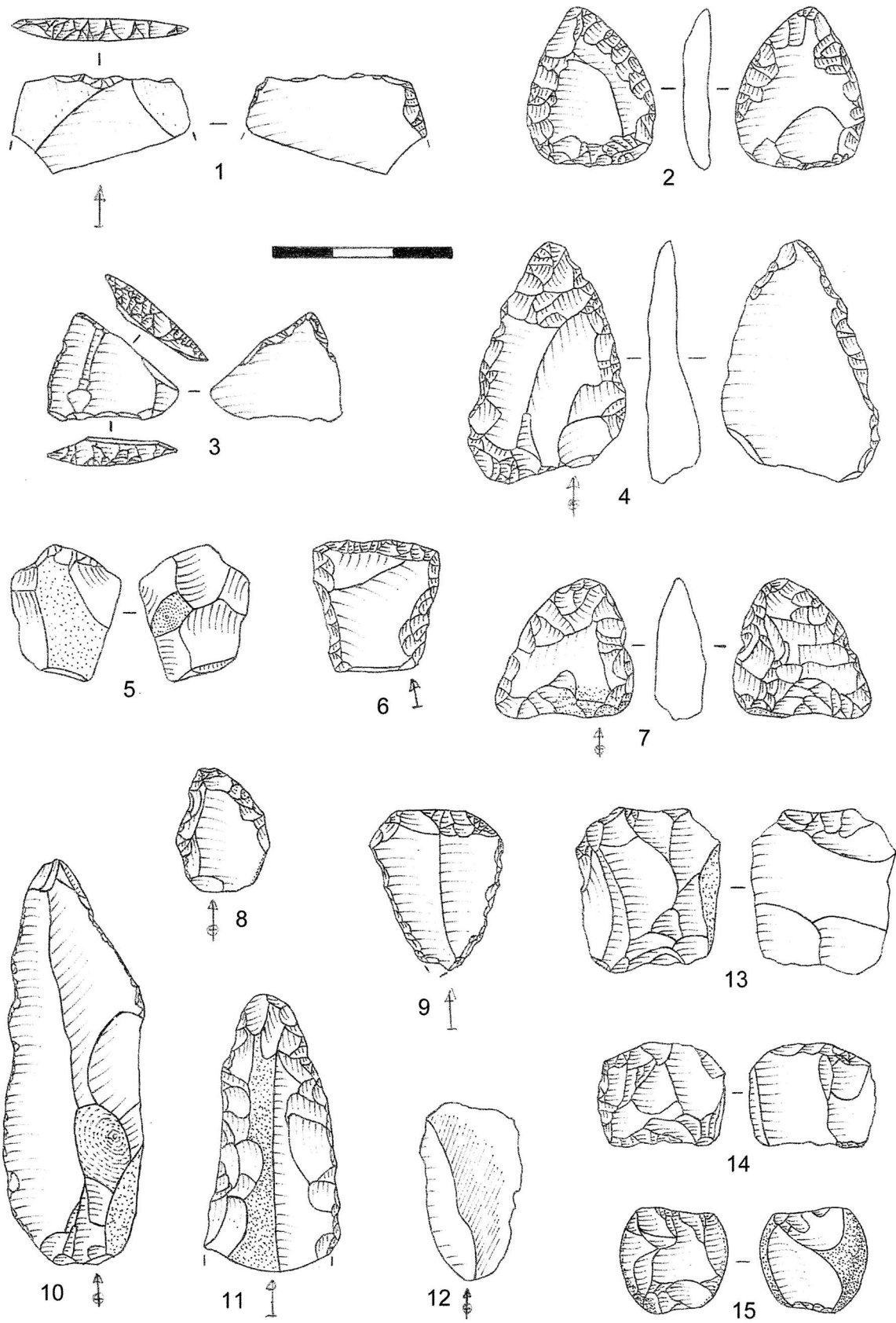
menselijke aanwezigheid gedurende het finaal-paleolithicum en vroeg-mesolithicum naar een (quasi) afwezigheid gedurende het midden- en laat-mesolithicum. Met dit verspreidingspatroon sluit de regio aan op wat algemeen in Zandig-Vlaanderen wordt vastgesteld. De absolute meerderheid van de gekende mesolithische sites dateert uit het vroeg-mesolithicum. Bij de overgang van het vroeg- naar midden-mesolithicum wordt een sterke terugval in het aantal sites waargenomen. Deze afname zet zich stelselmatig verder gedurende het laat- en finaal-mesolithicum (Crombé *et al.*, in druk).

Hoewel het vooralsnog zeer moeilijk is de exacte omvang en densiteit van de neolithische materiaalconcentraties in te schatten, ziet het er naar uit dat met het verschijnen van de middenneolithische Michelsbergcultuur in de Zandstreek omstreeks 5000 BP, het gebied opnieuw intenser werd bewoond. Ook een laat en finaalneolithische aanwezigheid werd meermalen geattesteerd. Tot het neolithische vondstspectrum behoren een hele reeks gepolijste artefacten, een vijftal *pièces esquillées*, een aangepunte kling of dolk, een reeks artefacten met bifaciale retouches en drietal *microdentikulés* en tenslotte een tiental pijlpunten (waaronder zowel bladvormige, driehoekige, gevleugelde en gesteelde exemplaren evenals dwarspijlen). De absolute meerderheid van de neolithische gidsfossielen werd in de nabijheid van een Kaletak aangetroffen, al lijken ze een iets ruimere landschappelijke spreiding te kennen dan hun finaalpaleolithische en vroegmesolithische voorgangers. Toch blijft het, ondanks de talrijke gidsfossielen, moeilijk de betekenis van het materiaal en de omvang van de vondstconcentraties precies in te schatten. In vele gevallen worden de neolithische artefacten immers aangetroffen op locaties waar voorheen finaalpaleolithische en/of vroegmesolithische activiteiten hebben plaatsgevonden. Een sterke vermenging van het materiaal aan het oppervlak maakt het daarom vaak moeilijk de exacte omvang van het ensemble in te schatten.

#### 4. Besluit

Uit bovenstaande blijkt dat op basis van een systematische veldprospectie toch heel wat resultaten kunnen geboekt worden op het gebied van de inplanting en densiteit van de prehistorische sites. Jammer genoeg zijn de resultaten en het succes van het onderzoek inherent aan de sterke verstoring en vernieling van de sites, waardoor verder onderzoek (bv. op basis van opgraving) quasi uitgesloten wordt. Het is van belang het gebied in de toekomst verder aan een systematische prospectie te onderwerpen zodat het hier geschetste beeld verfijnd kan worden en meer

Fig. 2 — (links) Selectie van het oppervlaktemateriaal afkomstig van de gemeente Merendree (1: kernrandkling in Wommersomkwartsiet; 2: kernrandkling; 3: kerntablet in Obourg-silex; 4: kerfrest; 5-6: segmenten; 7-10 spitsen met niet-geretoucheerde basis en één afgestompte boord; 11: spits met niet-geretoucheerde basis en twee afgestompte boorden; 12-16: spitsen met niet-geretoucheerde basis en schuine afknotting; 17-23: schrabbers; 24: getande afslag; 25-26: afgeknotte (micro)klingen).





inzicht over de betekenis van deze verspreidingspatronen kan bekomen worden. Met name de hoge densiteit aan finaalpaleolitische sites, vergelijkbaar met de noordelijke oever van de Moervaartdepressie en in sterk contrast met de rest van het Meetjesland, en de nog hogere densiteit aan vroegmesolithische sites zijn opmerkelijk te noemen.

### Bibliografie

BOURGEOIS J., BUNGENEERS J., DELCOURT A. & ROMMELAERE J., 1987. *Fouilles à Vinderhoute-Molenbrug. Campagnes 1985-1986. Occupation mésolithique, habitat de second âge du fer et de l'époque romaine.* Scholae Archaeologicae, 8, Gent.

CROMBÉ P., 2002. Quelques réflexions sur la signification de la variabilité des industries lithiques mésolithiques de Belgique. In: OTTE M. & KOZŁOWSKI J. (ed.), *Préhistoire de la Grande Plaine du Nord de l'Europe, Actes du Colloque Chaire Franqui interuniversitaire au titre étranger (Université de Liège, 26 juin 2001)*, Études et Recherches Archéologique de l'Université de Liège, 99, Liège: 99-114.

CROMBÉ P. & VERBRUGGEN C., 2002. The Lateglacial and early Postglacial occupation of northern Belgium: the evidence from Sandy Flanders. In: ERIKSEN B. V. & BRATLUND B. (eds), *Recent studies in the Final Palaeolithic of the European plain. Proceedings of a U.I.S.P.P. Symposium (Stockholm, 14-17 October 1999)*, Jutland Archaeological Society Publications, 39: 165-180.

CROMBÉ P., PERDAEN Y. & SERGANT J., in druk. Le Mésolithique ancien dans l'ouest de la Belgique: quelques réflexions concernant l'occupation du territoire. In: *Actes de la table ronde 'Le Mésolithique ancien et moyen de la France septentrionale et des pays limitrophes', Amiens 9-10/10/2004*, Mémoires de la Société Préhistorique Française.

DE REU J., 2006. *Merendree (Nevele, O.-VI.) doorgelicht. Een archeologische prospectie met nadruk op de Steentijdoccupatie. Prospectie - analyse - synthese.* Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Gent.

PARMENTIER F., 1989. *Archeologisch onderzoek in de gemeente Lovendegem. Prospectie - analyse - synthese.* Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, sectie Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde, Gent.

PERDAEN Y., CROMBÉ P. & SERGANT J., 2004. *Federmessergroepen in de Scheldepolders (Oost-Vlaanderen, België): Technologische variabiliteit binnen een vast schema.* *Notae Praehistoricae*, 24: 81-88.

VAN DER HAEGEN G., CROMBÉ P. & SEMEY J., 1999. *Steentijdvondsten in het Meetjesland (Oost-Vlaanderen, België). Inventaris en geografische analyse.* Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks, 6, Gent.

VANMOERKERKE J., 1982. *Het Mesolithicum te Mendonk.* Gent.

Fig. 3 — (links) Selectie van het oppervlaktemateriaal afkomstig van de gemeente Merendree:

- 1, 3 & 6: dwarspijlen; 2 & 4: bladvormige pijlpunten;
- 5: artefact met bifaciale retouches; 7: onbepaald pijlpunttype; 8: boor; 9: combinatiewerktuig schrabberboor; 10: *microdenticulé*; 11: aangepunte kling of dolk;
- 12: gepolijst artefact; 13-15: *pièces esquillées*.

Jeroen De Reu  
Grote Baan, 75  
BE – 9920 Lovendegem  
jeroen.dereu@gmail.com